

PRZYMIERZE i Rozmowa

STUDIOWANIE PARSZY Z RABINEM SACKSEM

www.rabbisacks.org

[f/rabbisacks](https://www.facebook.com/rabbisacks)

[@rabbisacks](https://twitter.com/rabbisacks)

[@rabbisacks](https://www.instagram.com/rabbisacks)

T"02

Tłumaczenie: Jolanta Różyło

CHIDUSZ.COM

Filozofia czy prorocstwo?

Wa-etchanan – 5 sierpnia 2017 / 13 aw 5777

Jedną z kwestii, budzących w judaizmie największe kontrowersje, jest niezgodność Mojżesza Majmonidesa i Judy ha-Lewiego co do znaczenia pierwszego z dziesięciu przykazań. Dla Majmonidesa (1135-1204) pierwsze przykazanie nakazuje wierzyć w Boga, stwórcy nieba i ziemi:

„Fundamentalną zasadą, leżącą u podstaw wszystkich innych zasad i stanowiącą filar wszystkich dziedzin nauki jest uświadomienie sobie istnienia Pierwszej Istoty, która powołała wszystko do życia. Gdyby założyć, że Jego nie ma, nie mogłaby istnieć żadna rzecz. Zakładając jednak, że wszystkie inne byty nie istnieją, On wciąż by istniał... Uznanie tej prawdy jest pozytywnym przykazaniem, jako że zostało powiedziane: »Jam Wiekuisty, Bóg twój...« (Szemot 20:2, Dwarim 5:7)” (Jesodej ha-Tora 1:1-5).

Nie mógłby zgodzić się z tym Juda ha-Lewi (ok. 1080-1145). Ten starożytny hebrajski poeta jest również twórcą jednego z arcydzieł żydowskiej filozofii, „Kuzari”, napisanego w formie dialogu między rabinem a pogańskim królem Chazarów. Chazarowie byli ludem pochodzenia tureckiego, który pomiędzy VII a XI wiekiem zajmował tereny między Morzem Czarnym a Morzem Kaspijskim, między innymi rejonami południowej Rosji, północnego Kaukazu, wschodniej Ukrainy, zachodniego Kazachstanu i północno-zachodniego Uzbekistanu. Mieszkało tam wielu żydowskich handlarzy i uchodźców, a w roku 838, jak twierdzi Juda ha-Lewi, chazarzski król Bulan nawrócił się na judaizm, po debacie przeprowadzonej rzekomo z reprezentantami religii żydowskiej, chrześcijańskiej i islamu. Arabski uczyony, al-Dimaszki pisał, że Chazarowie, którzy zetknęli się z religią Żydów, „uznali ją za lepszą niż ich własną i przyjęli ją”. Tym samym stali się oni, w wymiarze zarówno duchowym, jak i geograficznym, trzecią niezależną siłą pomiędzy Wielkim Kalifatem Islamskim a chrześcijańskim Cesarstwem Bizantyjskim. Po konwersji na judaizm Chazarowie zaczęli posługiwać się żydowskimi imionami, językiem hebrajskim w mowie i piśmie, przestrzegali tradycji

obrzezania, budowali synagogi, mieli własnych rabinów, studiowali Torę i Talmud oraz obchodzili żydowskie święta.

W „Kuzari” Juda ha-Lewi zawarł swoją filozofię judaizmu, wpisaną w fikcyjną rozmowę króla z rabinem, która stanowiła podstawę konwersji władcy. Jednocześnie dzieło ukazuje obraz diametralnie różny od tego, który później stworzy Majmonides. Dla poety judaizm jest antyarystotelejski. Bóg proroków, jak twierdzi Juda ha-Lewi, nie jest Bogiem filozofów. Podczas gdy filozofowie utożsamiają Boga z metafizyką, prorocy znajdują Go w historii. Oto jak legendarny rabin daje świadectwo swej wiary:

„Wierzę w Boga Abrahama, Izaaka i Izraela, który wyprowadził dzieci Izraela z Egiptu, czyniąc znaki i cuda; Tego, który nakarmił ich na pustyni i dał im ziemię po tym, jak w cudowny sposób przeprowadził ich przez morze i rzekę Jordan...” (Kuzari, ks. I, r. 11).

Następnie podkreśla, że Bóg na górze Synaj nie objawia się słowami „Jam Wiekuisty, Bóg twój, stwórcy nieba i ziemi”, ale „Jam Wiekuisty, Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi Micraim, z domu niewolników” (Kuzari, ks. I, r. 25).

Juda ha-Lewi żył przed Majmonidesem. Nachmanides (Rabi Mosze ben Nachman, 1194-1270) tworzył w późniejszej epoce, ale i on nie zgadzał się z interpretacją pierwszego wersu dziesięciu przykazań, podaną przez Majmonidesa. Swój sprzeciw opiera o fragment z Mechilty:

„Dlaczego powiedziano: »Nie będziesz miał bogów cudzych przed obliczem Mojem«? Bowiem zostało powiedziane »Jam Wiekuisty, Bóg twój«. Posługując się słowami przypowieści: król z krwi i kości przybył na prowincję. Jego słudzy powiedzieli »Wydadź dekrety dla swych poddanych«, on jednak odpowiedział im: »Nie. Kiedy przyjmą moje panowanie, wtedy też wydam dekrety. Jak mają bowiem przestrzegać dekretów przeze mnie wydanych, jeśli nie zaakceptują mojej władzy?«”.

Nachmanides twierdzi, że wers „Jam Wiekuisty, Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi Micraim, z domu niewolników” sam nie jest przykazaniem, ale zaledwie wstępem do dziesięciu przykazań, pełniącym funkcję wyjaśnienia, dlaczego Izraelici powinni być związani wolą Boga – On ich bowiem ocalił, wyzwolił i przywiódł w bezpieczne miejsce. Pierwszy wers dekalogu nie jest więc prawem, a stwierdzeniem, dlaczego Izraelici powinni zaakceptować władzę i panowanie Boga.

Rację Nachmanidesa potwierdzają dwudziestowieczne odkrycia archeologiczne. Przymierze biblijne ma bowiem tę samą strukturę językową co starożytne, bliskowschodnie traktaty polityczne. Najstarsze z nich dziś nam znane to Stela sępów, datowana na wcześniej niż 2500 p.n.e., przedstawiająca zwycięstwo Eanatum, władcy miasta-państwa Lagasz, położonego w południowej Mezopotamii, nad sąsiadującą Ummą, a także Stela Naram-Sina, upamiętniająca zwycięstwo Naram-Sina, króla miast Kisz i Akad, nad ludem elamickim (ok. 2280 p.n.e.). Nieco późniejsze odkrycia dotyczą Hetytów, Aramejczyków i Asyryjczyków. Jedno z nich przedstawia szczegóły porozumienia między hetyckim królem Hatusilisem III a faraonem Ramzesem II, przez niektórych uważanym za „faraona exodusu”.

Traktaty te mają zwykle powtarzalny schemat, składający się z sześciu części, z których trzy pierwsze to: preambuła, określająca inicjatora układu; zarys historyczny, podsumowujący wcześniejsze wzajemne stosunki obu stron; oraz zastrzeżenia, czyli warunki umowy. Pierwszy wers dziesięciu przykazań jest połączeniem preambuły („Jam Wiekuisty, Bóg twój...”) i zarysu historycznego („...którym cię wywiódł z ziemi Micraim, z domu niewolników”) w bardzo skróconej formie. Dalsza część dekalogu to zastrzeżenia lub, mówiąc

inaczej, nakazy. Tym samym rację miał Nachmanides i Midrasz, nadając pierwszemu wersowi charakter wstępu.

Co wnosi ta różnica zdań między Majmonidesem a Judą ha-Llewim i Nachmanidesem? Centralnym elementem judaizmu jest dwojake rozumienie natury Boga i jego stosunków z wszechświatem. Istnieje uniwersalny aspekt Boga jako twórcy wszechświata i jako twórcy człowieka „na swoje podobieństwo”, który jest osiągalny zarówno dla Żyda, jak i nie-Żyda. Arystoteles doszedł do tego wniosku na drodze logiki i metafizyki. Dla niego Bóg był tym, który wprowadził wszechświat w ruch. Dziś wielu ludzi dochodzi do tej samej konkluzji na drodze nauki, uznając, że wszechświat jest zbyt dobrze skomponowany, żeby można było twierdzić, że życie powstało w wyniku przypadku. Ta koncepcja nazywana jest czasami zasadą antropiczną. Inni dochodzą do tych samych wniosków, ale nie dzięki logice czy nauce, ale zwyczajnie poprzez uczucie zdumienia i podziwu. Jak powiedział Wittgenstein: „Mistyczne jest nie to, jak świat istnieje, ale że w ogóle istnieje”. Ten aspekt Boga manifestuje się w Torze poprzez pojawienie się imienia Elohim.

Istnieje również zupełnie inny aspekt Stwórcy, który dominuje w Biblii hebrajskiej. To aspekt Boga zaangażowanego w losy jednej rodziny, jednego narodu – synów Izraela. To w ich historię ingeruje, to z nimi zawiązuje przymierze na Synaju, zupełnie inne od tego, które zawarł z Noachem i wszystkimi ludźmi po potopie. Przymierze noachickie jest proste i bardzo podstawowe. Jak twierdzą rabini, nie zawierało ono więcej niż siedem przykazań. Przymierze zawarte na Synaju, przeciwnie, jest pełne treści, która pokrywa niemalże wszystkie sfery życia. Ten aspekt Boga, sygnalizowany jest przez użycie tetragramu (jako że samo Jego imię jest święte i wypowiedzane może być tylko przez arcykapłana), tradycyjnie zastępowanego słowem Ha-Szem (oba aspekty i odpowiadające im imiona wyjaśnione są w IV księdze „Kuzari”, w rozdziałach 1-3, oraz w komentarzu Rambana do księgi Szemot 3:13).

Filozof Majmonides podkreśla uniwersalny, metafizyczny aspekt judaizmu i wieczny, niezmienny charakter Bożego istnienia. Juda ha-Lewi i Nachmanides, poeta i mistyk, wydają się bardziej wrażliwi na partykularny wymiar judaizmu, utożsamiany z prorokami, w którym Bóg odgrywa czynną rolę na historycznej scenie Przymierza. Oba aspekty są prawdziwe i zasadne, jednak w tym przypadku Juda ha-Lewi i Nachmanides bardziej zbliżają się do znaczenia tekstu biblijnego.